

ZÁRÓDOLGOZAT

Pénzes Krisztina
SANQHB

2024.

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Georgikon Campus

felsőoktatási szakképzés

**A Kula torony megóvása és újjáélesztése: Egy történeti kert és
közösségi tér tervezése Szabadbattyánban**

Belső konzulens: Horváthné Dr. Baracsi Éva
egyetemi docens

Belső konzulens
intézete/tanszéke: MATE Kertészettudományi
Intézet Georgikon Campus
Gyümölcsstermesztési Tanszék

Készítette: Pénzes Krisztina
SANQHB

Készthely

2024.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Irodalmi áttekintés	4
2.1. A Kula torony létrejöttének története.....	4
2.2 A török kert jellemzői	6
2.3 A középkori kertkultúra sajátosságai	8
2.4 A reneszánsz kertek jellemzői.....	12
3. A kertturizmus és a Kula torony	16
3.1. A Kula torony mai állapota.....	16
3.2. A vidéki kulturális- és örökségturizmus kihívásai	17
3.3. A kert- és gyógynövényturizmus helyzete a kulturális- és örökségturizmuson belül....	18
3.4. A Kula torony bevonása a történeti kert- és gyógynövényturizmusba	19
4. A történeti kert kialakítása.....	21
4.1. A kert látványtervének bemutatása	21
4.2. A kert növényanyagának bemutatása.....	23
5. A történeti kert további lehetőségei	32
6. Összefoglalás.....	33
Irodalomjegyzék.....	35
Ábrák jegyzéke.....	37
Mellékletek.....	38
Hallgatói nyilatkozat	42
Konzulensi nyilatkozat.....	43

1. Bevezetés

Amikor záródolgozati témát kerestem, azon gondolkodtam, hogyan lehetne a gyógynövényeket a történeti diplomámmal és lokálpatriótaként kis falummal összekapcsolni. Szabadbattyán, egykor jóval nagyobb szerepet betöltő Sárvíz folyó mentén fekszik, egy ősi út

mellett, amely a koronázó fővárosba, Székesfehérvárra visz. Ennek a letűnt kornak az emléke a Kula torony, amely őrtoronyként funkcionált hosszú évszázadokon keresztül. Mai szomorú, lepusztult állapota indította el arra, hogy olyan funkciót találjak a romjaiban is impozáns épületnek, amely nemcsak a műemléket mentheti meg a teljes enyészettől, hanem új szerepében életre kelve olyan értékteremtés jöjjön létre általa, amely méltó a helyszín történeti múltjához, ugyanakkor a mai kor igényeinek megfelelő turisztikai használatot és fenntartást tesz lehetővé.

Dolgozatomban ennek a célnak a megvalósításához először történeti kutatást végeztem, hogy megismerjem a helyszín pontos történeti és építészeti adatait. Majd a Kula fénykorát figyelembe vevő szakirodalmi kerttörténeti tanulmányokat folytattam, ahol a középkori és reneszánsz történeti kert jellegzetességeit tártam fel. Mivel a hódoltság kora meghatározó volt a torony történelmében, így az iszlám, török kertkultúra is kutatásom tárgyát képezte. Ez után a kertturizmust és ezen belül a gyógynövényturizmust is górcső alá vettem.

Mindezen kutatások alapján egy olyan történeti kert terve bontakozott ki előttem, amely nemcsak a korszak történelmi hitelességnek felel meg, hanem jövőbemutatóan több funkciót is integrál.

A zöldség-, a gyümölcs- a gyógy- és fűszernövény kert kialakítása, az esztétikailag is fontos virágos kert megvalósítása mellett, lehetőséget teremt arra, hogy bemutatásra kerüljön a 16-17. századi hódoltsági kert gazdag kulturális és történelmi hagyománya. Ezen felül megismertesse az érdeklődőkkel ezen növények termesztésének és felhasználásának különböző módját, remek kikapcsolódási és rekreációs helyszínt biztosítson és egy olyan életképes vállalkozást hozzon létre, amely hosszú távon biztosíthatja ennek az egyedülálló történelmi emlékek a fennmaradását.

„Áldott légy, Uram, Földanya-nénénkért,
Ki minket hord és enni ad,
És mindennemű gyümölcsöt terem,
Füveket és színes virágokat.”

Assisi Szent Ferenc: Naphimnusz
(Sík Sándor fordítása)

2. Irodalmi áttekintés

2.1. A Kula torony létrejöttének története

Szabadbattyán nagyközség Fejér vármegyében az M7-es autópálya és a 7-es főút mellett található, közvetlenül a Sárvíz partján, a Sárrét vidékén. Már sz ősidőktől fogva lakott volt a település, amit bronzkori leletek, majd a későbbi korokból germán- és avar kori sírok és maradványok jeleznek (Internet 1.). A rómaiak is szívesen megtelepedtek a környéken, amit a közelmúltban a Nemzeti Múzeum által vezetett feltárás is bizonyított, amelynek során egy lehetséges villagazdaság romjaira bukkantak a község határában, ami nagy valószínűség szerint összefüggésbe hozható a híres – hírhedt – Seuso kincessel (Internet 2.).

Írásos források 1279-ben említik először a besenyők által alapított települést Bathyan névalakban, amikor Bökénysomlyó nemből Péter comes és rokonai a Sáron hidat építettek. Az átkelő, később a híd védelmére és az adószedés biztosítására egy kisebb földháton, egy erődítményt is emelhetek. Létezésről azonban csak egy későbbi, 1397-es oklevél tanúskodik. Az ekkor még Csíkvárként említett vár, elnevezését a Sárvíz folyóban egykor bőven tenyésző csíkhátról kapta (Internet 3.).

1543-ban a török elfoglalta a települést és lerombolta az erődöt¹, amelyet hamarosan újra építtetett. „1567. július 21-én Thúry Benedek palotai kapitány ezt írta Batthyány Boldizsárnak: ...ellenségeink az Nagyságod jószágába Battyánth az kastélt meg akarják építtetni, mert immár az árokját is meg ásták...” (Internet 4.).

A török defterben (adórajstrom) egy év múlva már szultáni birtokként szerepel az 52 házból álló Kis-Battyán, amelynek erősségében 109 fős török őrség állomásozott (Harmati, 1989).

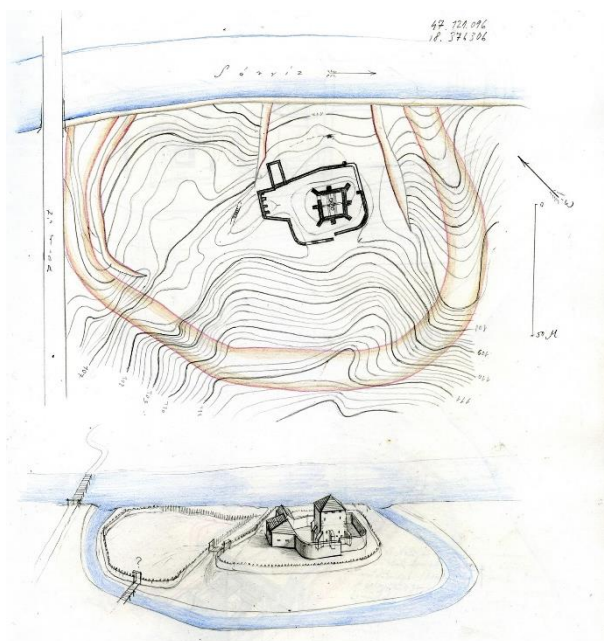
Az erőd kifejezetten védelmi, katonai célzattal épült újjá. A ma látható romok ennek az újjáépítésnek az eredménye. Az 1664-66 között Magyarországon járt török utazó Evlija Cselebi így ír: „Jelenleg Székesfejervárról is látható kis palánka, mely az átjáró kezdeténél négyszögű, egykapus kis városka. Benne száz deszkatetejű ház, egy dsámi és magtár, teljes hadiszertár, zenekar számára való torony, a várak felett felvonóhíd, tíz bolt, parancsnok, száznyolczvan várkatona van. E vár Székesfejervárnak az előpajza az ellenséggel szemben s katonái naponta háromszor-négyszer is harcolnak az ellenséggel, mert a Sárvíz folyón való átmeneteire más út nincs. E folyón átmenőktől a vár katonái vámot szednek. Ha e várat ostromolják,

¹ Erre utal Evlija Cselebi megjegyzése is „A régi időben nagy palánka volt. Mikor Szülejmán khán elfoglalta, fölsőlegesnek tartotta és leromboltatta”. in: Evlija Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1664-1666. 38. old.

Székesfejérvárról egyszerre oda jönnek és megszabadítják. Innen egy óráig menve, Székesfejérvára értük.” (Karácson, 1908).

Maga az erősség szabálytalan trapéz alaprajzú, sarkain és a homlokfalak oldalfelezőin (összesen 8) támpillérrel megerősített háromemeletes torony. Kerítőfala, amelyet a mocsaras vidék miatt cölöpökre építettek, szabálytalan téglalap alapú, sarkainál lekerekített (1. ábra). Az ÉNY oldalánál egy ágyúállás vagy torony állt, amelynek belső sarkánál három támpillér maradványa figyelhető meg. A fal É-i részén pedig egy téglalap alakú tornyocska alapjait találták meg a régészek. A kerítőfal külső oldalán a Sárvíz táplálta vizesárok futott körbe (Hatházi, 1998).

1. ábra: Csíkvár elképzelt vára König Frigyes rajza (Forrás: <https://varlexikon.hu/kula-torony-szabadbattyan>)

A folyamatos magyar támadásokat átélta erődítményt végül 1687-ben hagyta el helyőrsége. A török idők után az átkelőhelynél sóhivatal szerepét ellátó harmincad vámhivatal működött a várban, amit egyre gyakrabban neveztek török elnevezése után Csíkvár helyett Kulának (kule = törökül torony) (Internet 5.).

Utolsó „fénykora” a Rákóczi-szabadságharc idején volt, amikor is a várat erős harcokkal vívták, hol a labancok, hol a kurucok. A Habsburg-pártiak győzelme után azonban elvesztette hadászati jelentőségét és a hozzáépült falu is teljesen elnéptelenedett. A helyi földesúr Batthyány Lajos jobbágyokat telepített az üres faluba, akik szabad költözési jogot is kapnak, így a „felső” falu

részen telket kapott parasztok Szabadbattyánba, míg a lassan visszaköltöző röghöz kötött jobbágyok Falubattyába költöztek. Bár az országos szinten továbbra is Csíkvárnak nevezték a települést, maga az erődítmény Bél Mátyás leírása szerint 1730-ra már csak a toronyból állt, a védművei teljesen elpusztultak (Internet 6.). Az 1800-as évekre uradalmi magtárrá vált a korábban szebb napokat megélt torony és egészen a 20. századig ebben a funkcióban működött, az immár egyesített és Szabadbattyánnak átkeresztelt településen. A második világháborúban bombatalálatot kapott épületet 1955-ben kezdték el helyreállítani és mostani állapotát az 1973-74-es felújítással nyerte el. Jelenlegi tulajdonosa és fenntartója Szabadbattyán Nagyközség Önkormányzata, szakmai felügyelője pedig a székesfehérvári Szent István Király Múzeum. Napjainkban kiállítótérként funkcionál, a település határában feltárt római kori ásatás leletei láthatók benne: Kiemeléstől a bemutatásig címmel.

2.2 A török kert jellemzői

A középkori török kertkultúra iszlám hagyományokon nyugszik, mely magába foglalja a hellenisztikus és római ismereteket, a szír hatásokat, az ősi egyiptomi növényhasználatot, sőt még olyan távoli vidékek növénykultúráját is, mint az indiai és a kínai. Bizonyítottan néhány 9-11. századi muszlim tudós munkáin alapulnak ismereteik, mint Ibn-Wahsíja, Ibn-al-Awwám, Ibn-Bajtar művei, akik nemcsak elmélettel, hanem gyakorlati tanácsokkal is ellátták olvasóikat. Ismertették az egyes fajok (több mint 160 faj) talajigényét, trágyázási lehetőségeit (ókori görög és római szerzők alapján), az öntözés fontosságát, valamint külön tárgyalták a növénybetegségeket és az állati kártevők elleni védekezést (Géczi, 2000). Már ekkor felismerték az aromás növények állati szervezetre való kedvező hatását, így kifejezetten ajánlották a növényi hamu használatát, mind „serkentésre”, mind betegség megelőzésére a kertben is. A mezőgazdasági műveleteket a holdhónapokhoz igazították és leggyümölcsözőbbnek a növekedést indító folyamatokat – mint a vetés, ültetés, oltás és szemzés – az újhold utáni tizennégy napon belül ajánlották elvégezni. Nemcsak a haszonnövényeket (káposzta, hüvelyesek, szőlő), hanem a gyógy- és fűszernövényeket (kamilla, koriander, kömény, orvosi ziliz, menta), a virágos dísnövényeket (kék írisz, jázmin, sárga viola, mirtusz, mályva) és a gyümölcsöt termő növényeket (alma, cseresznye, mandula, sárgabarack) is külön tárgyalták (Géczi, 2002).

Az iszlám kertkultúra azonban nemcsak profán kertészeti tudást jelentett, hanem szimbólumrendszert is. A Korán számos utalást tesz arra, hogy az Allahtól eredő víz az, amely

életet hoz, gyümölcsöt teremt és a kert így nemcsak az éleleltermelés helye, hanem a hívők számára maga a megtestesült Paradicsom, ahol legközelebb lehet lenni Allahhoz. Azaz a kertnek funkcionalitása mellett a vallási célokat is kell szolgálnia, ahol annak esztétikája, a szakrális elmélyülést, a lecsendesedést szolgálja (Géczi, 2002).

A források alapján úgy tűnik, hogy a muszlim kertek változatlanul maradtak fent a középkor folyamán és az oszmán hódítók is ezeket továbbvive csak néhány sajátos elemekkel gazdagították, mint például a virágos növények hangsúlyozása a kertben.

Mindezek alapján a tipikus török kert arányos, geometrikus elrendezésű volt, amelyet fallal vettek körbe. A magas kertfal, nemcsak elhatárolt, hanem vallási céloknak, az elvonulásnak, az elmélkedésnek is helyszínt biztosított. A kert közepén, a fókuszpontban, egy kút vagy medence volt található, amely a tisztaságot jelképezte és a rituális tisztálkodásban is szerepet játszott. Ezen kívül a kert vízellátásához is hozzájárult. Sokszor a kúthoz vízcsatornák is vezettek, amelynek szintén esztétikai és funkcionális okai is voltak. Vagy közvetlenül a medence mellett vagy egy kitüntetett helyen a medencére rálátva egy pavilon (2. ábra) helyezkedett el, amelyet (római mintára) futónövények borítottak, leggyakrabban szőlő, jázmin vagy futórózsa. Az árnyékos, hűs pihenőhely, elmélyülő és gyakran étkezőként is szolgált.

2. ábra: Oszmán kert 1530. (Forrás: Nurhan Atasoy: *A Garden for the Sultan - Gardens and Flowers in the Ottoman Culture* 29. old)

A kert növényeit párhuzamos sorokban, szimmetrikusan ültették, téglalap alakú ágyásokba, amelyek vagy kiemelve, vagy éppen lesüllyesztve helyezkedtek el. Az ágyások között sétautak vezettek gyakran ezeket és látogatóikat is lugasokkal védve a tűző naptól. A növények elrendezésénél szintén az esztétika játszott a legfőbb szerepet. A geometriát nem megtörve a kert közepe körül a díszítő és illatozó virágok kapták a legfőbb szerepet, mint például a róza, szegfű, nárcisz, fehér liliom, tulipán, margaréta. Ezt követte a fűszer- és gyógynövényfélék (pl.: bazsalikom, rozmaring, levendula, majoránna, kakukkfű) majd az étkezésre szánt zöldségek (pl.: római kel, csicseriborsó, lencse, sárgarépa). Itt már nem különült el élesen a funkciójuk, inkább a kert egységes hatásának kialakítását szolgálták. A szőlő és a szabadföldbe ültetett szintén mértani alakba elrendezett gyümölcsfák (pl. birsalma, körte, naspolya, szilva) általában a kert oldalában, vagy hátulján kaptak helyet, amelynek nemcsak árnyékoló és térelválasztó, hanem szélfogó feladata is volt. Gyakran ültettek fákat tartályba vagy medencébe, amikor a klimatikus viszonyok megkövetelték, hogy télire zárt helyre vigyék őket, mint például a citrom vagy narancsfák esetében, esetleg akkor is, ha nem akarták, hogy túl nagyra nőjenek, vagy méretükkel a többiek elnyomják.

A török kertek nem csak funkcionális célokból jöttek létre, hanem az iszlám hagyományait követve tükrözik a vallási elveket, lehetővé teszik a látogatók számára a pihenést és a kikapcsolódást a szabadban. Mindezt úgy, hogy szimmetriájukkal és geometriájukkal tükrözzék az isteni rendet és a harmóniát (Géczi, 2002).

2.3 A középkori kertkultúra sajátosságai

Bár a népvándorló magyarok ismerték a kertészkedést, hiszen kapcsolatba kerültek a fejlett iráni népek kertkultúrával², nomád életmódjuk miatt csak a letelepedést követően a Kárpát-medencében kezdtek el valódi kertgazdálkodást folytatni (Rapaics, 1940). Természetesen korábban, a Kárpát-medence területén elő népek, a rómaiak és a kelták is ismerték és fejlett szinten művelték a szőlőtermesztés és borkészítés művészetét és fejlett gyümölcskultúrát alakítottak ki. Ezek azonban a népvándorlás korára szinte teljesen megsemmisültek.

Az első kert, amiről tudunk Géza fejedelem által alapított pannonhalmi Szent Benedek-rendi kolostor (996) szerzetesi kertje volt. Sajnálatos módon a források csak a létezését említik, de semmilyen konkrétumot nem árulnak el felépítéséről és növényanyagáról. A 13. századból

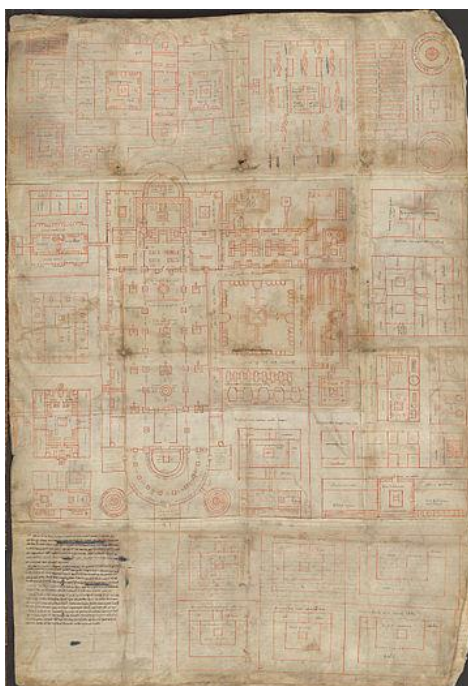
² A „kert” szavunk is iráni eredetű, jelentése: bekerített földterület Szikra Éva (szerk.): Kertörökségünk (2011) 9 old.

azonban már több ismerettel rendelkezünk a margitszigeti domonkos apácák által fenntartott kertről, amelyről feltételezhetjük, hogy mind elrendezésében, mind ültetett fajai tekintetében nyugat-európai szinten állt. Minthogy a magyarországi szerzetesi közösség szoros kapcsolatban állt az „anya-intézményeikkel”, így valószínűsíthetjük, hogy a középkori szerzetesi kertek hűen követték a nyugati kolostorkertek mintáját (Ormos, 2008).

A kolostor-építészetnek és a kerteknek legismertebb példája a 9. században keletkező Sankt Gallen monostorának ideálterve (3. ábra), amely nemcsak az épületterveket, hanem a hozzátartozó kerteket is bemutatja funkciójukkal együtt.

A szerzetesi kertek kialakításának filozófiája a Biblia ószövetségének történeteire vezethető vissza, amely szerint az eszményi kert a Paradicsom allegóriája, annak intimitását, nyugalmát és Istenhez való közelkerülést reprezentálja (Géczi, 1999). Ez a kert jelenik meg a kolostorok árkádos kerengői közepén, amely így körbezárva rendszerint két egymást merőlegesen keresztező úttal négy azonos méretű, négyzetes mezőre osztotta a teret. Ez a két egymást metsző út a keresztet jelképezi, közepén általában egy kúttal, vagy fával, ami a jelképes ég-föld kapcsolatot hangsúlyozza.

3. ábra: Sankt Gallen tervrajza (Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Plan_of_Saint_Gall)

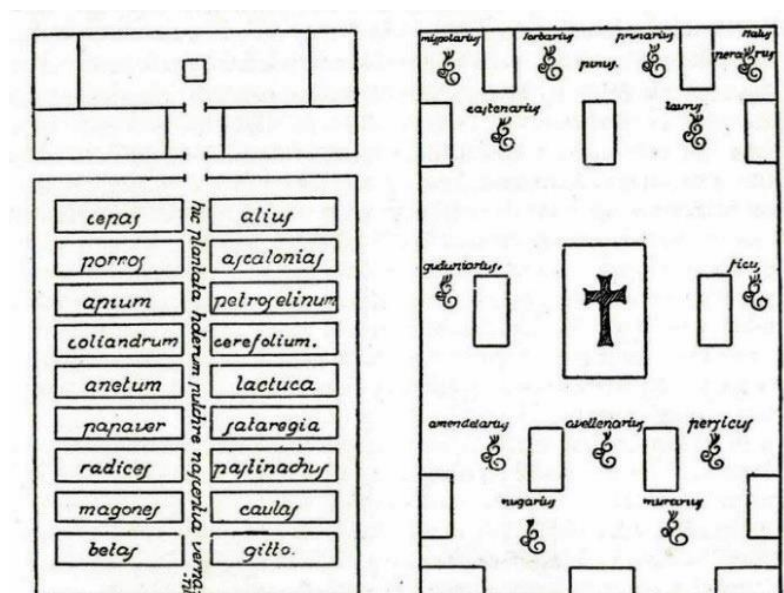

A szerzetesi közösségeknek azonban nemcsak szakrális jelentésű kertjeik voltak, hanem részben az ételmezést szolgáló zöldséges- és gyümölcsös kertjeik (4. ábra), valamint a gyógyítást szolgáló gyógynövénykertjeik (5. ábra). Ezekben szintén mértani pontossággal elrendezett ágyásokban olyan növények kaptak helyet, amelyek nemcsak gyógyerővel, hanem

szakrális erővel is bírtak és virágaikkal gyönyörködtettek is. (Fatsar, 2012) Ilyen növények voltak „Mária virágai”, mint például a rózsza, a liliom vagy a nőszirm. Ezek szerepe egyre nagyobb lett, ahogyan a kifejlődött az egyházi liturgiában a virágkultusz, amely odáig jutott, hogy egyre többször díszítették virággal a templom oltárát, ekkor már direkt ültetve a virágos növényeket, mint pl.: ibolya, viola, kardvirág stb. Ez vezet el majd a virágos kertek, a díszkertek kialakulásához a kora reneszánsz idején (Jámbor, 2009).

A Sankt Gallen-i rajz pontosan felsorolta az ideális gyümölcsöskert növényeit, mint pl.: alma, körte, szilva, berkenye, babér, szelídgesztenye, füge, birsalma, barack, mogyoró, mandula, dió amelyeket kezdetben szétszórtan ültettek (4. ábra), sokszor a temetőkertbe (!) és csak a késői középkorban kapott tervezett kinézetet.

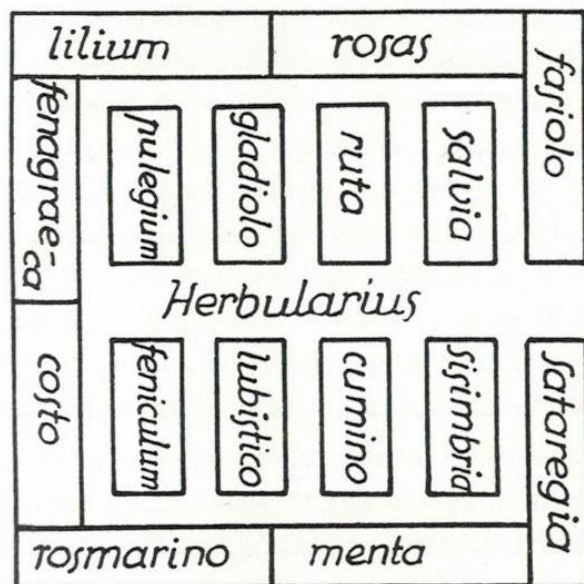
4. ábra: Szent Gallen zöldségeskertje és a gyümölcsöskertnek használt temető (Forrás: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=628>)

A rajzon megjelenő kolostorkertben 18, szabályos, kétsoros ágyásba rendezett zöldségeket tűntettek fel, minden parcellába külön-külön növényfajtát ültetve. A legfontosabb terményeik így a: hagyma, fokhagyma, póréhagyma, mogyoróhagyma, zeller, petrezselyem, koriander, turbolya, kapor, saláta, mák, zsázsa, retek, pasztinák, káposzta, mángold és édeskömény voltak. Az orvoslakás és a kórház épületéhez külön tartozott egy gyógynövénykert (Hortus infirmarie - Herbularius), amelyben a növényeket szintén rendezett ágyásokba ültették. Belső 2x4 mezőbe és azt körülvevő 8 mezőbe, azaz 16 ágyásba (5. ábra) ültették a különböző betegségek ellen való növényeket: zsálya, vízitorma, ruta, kömény, nőszirm, lestyán, csombormenta,

édeskömény, futóbab, zsázsa, palástfű, görögszéna, rozmarin, menta, liliom, rózs (Fatsar, 2012). Külön épületben szárított növények raktára is helyet kapott.

5. ábra: Szent Gallen gyógynövényes kertje (Forrás: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=628>)

A legtöbb kolostor hasonló felépítésű volt, természetesen méretüknek, természeti adottságainak megfelelően, de követték a szabályos felosztású, keresztutakkal tagolt négyes berendezést.

A szerzetesek nemcsak növényfajtákat és termesztési technológiákat terjesztették el a környezetükben, hanem szabályos, mértani kialakításukkal is hatottak a világi kertépítészetre, elemeik a mai napig láthatóak a paraszti kertekben (Jámbor, 2009).

A középkorban a világi kertkultúrát elsősorban a gyümölcs- és szőlőskertek, azaz a haszonkertek jelentették, amelyek nemcsak a saját tulajdonosuk ételmezését szolgálta, hanem egyre inkább kereskedelmi célokat is. A kertek többségében az ábrázolások tanúsága szerint szórtan ültetett gyümölcsfák álltak.

A korai, leginkább a védelmi funkció miatt épített várakban a kertek kis méretűek voltak. Itt nem annyira gyümölcsöket, inkább fűszer-, illat- és gyógynövényeket termesztettek. Ennek gondozása elsősorban a várúrnő feladata volt. A gyümölcsösök és zöldségek kertek a várfalon kívül helyezkedtek el, amit már paraszti munkaerő gondozott.

A magyar világi díszkertkultúra megteremtése Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) nevéhez fűződik. Átéépítve a budai és a visegrádi várat, az egyszerű gyümölcsös- és szőlőskerteket pompás, zárt, kőfallal körbekerített királyi kertekké alakíttatta át, amelynek célja immár elsősorban a gyönyörködtetés, a pihenés volt. A díszkert elrendezésében azonban megmaradt a

kolostorkertek felépítése. A külső kőfallal kerített kertekben virágos-, gyógy- és zöldségeskertek voltak külön, szabályos mértani rendben kialakított téglalap formájú ágyásokkal, közöttük sétányokkal. Míg a mindennapi használatra szánt, intimebb szintén fallal bekerített belső kis kertekre (hortus conclusus) a pázsitos, virágos ágyások a jellemzőek, egy közepén kialakított medencés szökőkúttal, sétáló utakkal, lugasokkal.

Természetesen a főurak és főpapok is követték az uralkodók példáját és egészen a mohácsi vészig (1526) egy nagyszabású, világviszonylatban is kiemelkedő kertkultúra vette kezdetét hazánkban, amely Mátyás (1459-1490) uralkodásával érte el tetőpontját (Szikra, 2012).

2.4 A reneszánsz kertek jellemzői

Mátyás trónra lépésével tovább mélyültek az itáliai kapcsolatok, így még inkább előtérbe került a humanista kultúra és a reneszánsz művészet. Az uralkodó nagyszabású politikai tervei hozzájárultak ahhoz, hogy a hatalmas építkezésekbe belevágó király mindenhol a legmodernebb és leglenyűgözőbb építészeti alkotásokat és udvari kerteket hozza létre, amelyek csodálatra készítették a külföldi utazókat, követeket.³ Bár teljes egészében a korszak egyetlen kertje sem maradt fent, régészeti kutatásokból és a szemtanúk leírásából fogalmat kaphatunk ezen kertek pompás kialakításáról, szemet gyönyörködtető látványáról.

A reneszánsz kertre, ugyanúgy, mint a középkori kolostorkertre a megformáltság jellemző, csak itt szakítva a szakrális jelentéssel a díszítő funkció lett a meghatározó. A kertek a mindennapi élet, a társadalmi érintkezés színhelyeivé váltak: a pihenés, olvasás, beszélgetés, séta, étkezés színtereivé (Jámbor, 2009).

A kert központi eleme a parter volt, amely egy szabályos síkfelület, amit utak, virágágyások osztanak fel mértani pontosságú, legtöbbször téglalap vagy négyzet alakú mezőkre. A parter közepén szökőkút vagy medence állt, amely egyrészt fókuszba helyezte a vizet, mint a reneszánsz kertművészet egyik meghatározó elemét, másrészt lehetővé tette, hogy művészeti alkotásokkal, szobrokkal hangsúlyozzák a tulajdonos kifinomultságát, ízlését. A vízellátást komplex vízrendszerrel oldották meg, amelynek a budai vár esetében a csodájára jártak még a 16. század végén is (Herczeg, 2005).

³ A Bibliotheca Corvinában megtalálhatóak voltak a korszak leghíresebb kertészeti munkái: Beda Venerabilis: De natura rerum, Enciclopedia medicina, Pietro de' Crescenzi: De ruralia commodorum, Leon Battista Albertini: De re Aedificatoria, Filarete: Trattato dell' Architettura in: Herczeg, Á. (2005): „Szép és kies kertek” 127. old.

A parterter kívülről magas fal vette körül, az uralkodó és a gazdagabb főpapok, főurak esetében ez kőből készült, míg a nemesi udvarházaknál sövényből, esetleg élő növényekből. Belül, szintén elválasztásra kerültek az egyes részek egymástól sokszor a terepviszonyoknak vagy a kerti funkciónak megfelelően. Ekkor az elválasztás épülhetett kőből, ami lehetővé tette akár sétálófolyosók, teraszok vagy akár függőkertek kiépítését is, vagy szintén sövényekből, amelyből lugas formát kialakítva az elmélyült beszélgetést vagy hűsölést szolgálva. A partereken belül mértani rendben sétálóutak futottak, amelyek keresztezve egymást négyes egységebe osztották az ágyásokat, a kor szokásainak megfelelően mozaikszerűen kirakott kőlapokkal borítva, vagy apró kövekkel leszórva (Lippay, 1664) (6. ábra).

A leírásokból tudjuk, hogy Mátyás kertjeiben, az itáliai reneszánsz hagyományoknak megfelelően alacsonyra nyírt buxusokkal szegélyezték az utakat. Természetesen a gazdag uralkodói és főnemesi kertekben további építményeket is elhelyeztek: pavilonokat, kerti házakat, grottákat, fürdőket. További díszítőelemként falikutakat, díszmedencéket, buxus-labirintusokat, halastavakat és vadaskerteket is (Herczeg, 2005).

6. ábra: A visegrádi királyi palotakert rekonstrukciója *(Forrás: <https://kepguru.hu/foto/201070/visegrad-kiralyi-palota-kertje>)*

A Mátyás által magas szintre emelt reneszánsz kertkultúra tovább élését látjuk a főúri és a főpapi kertekben. A 16. században elsősorban a Batthyány és Nádasdy családok vezettek kiemelkedően magas színvonalú kertművelést. Leírásokból tudjuk, hogy Batthyány Kristóf gyakran küldött Zrínyi Miklósnak koszorúnak való virágot Szigetvárra, valamint rendszeres

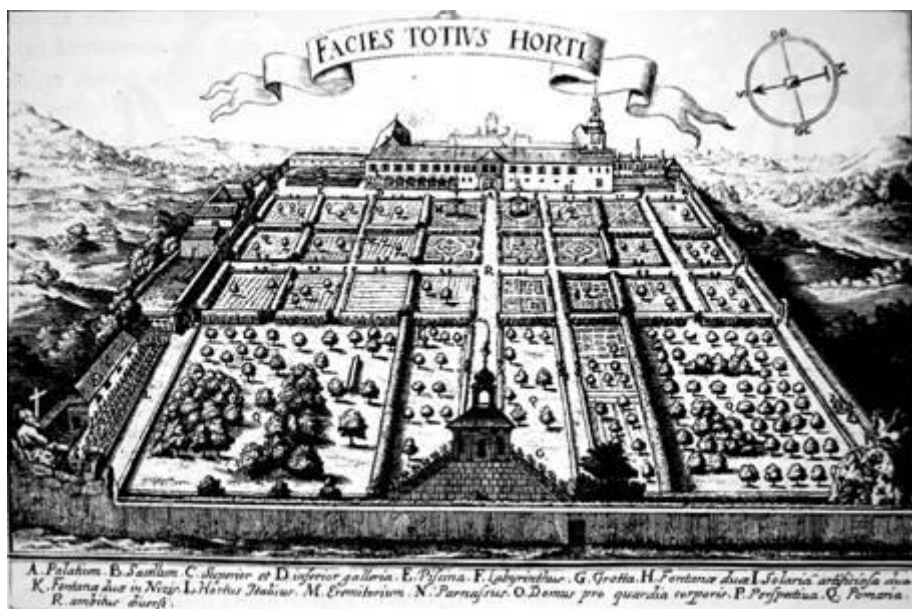
növénycserét is folytatott a korszak főuraival. Ezen kívül fent maradt egy 1587-es levele, amelyben Marburgból rendelt violát, tulipán- és nárcisz hagymákat szalonaki kertjébe.

Nádasdy Tamás sárvári kertje elsősorban a gyümölcs- és zöldségtermelésről volt híres. Bár maga a kert nem maradt fent, leírásokból tudjuk, hogy gyakran látogatták kertkultúra iránt is érdeklődő nemesek és szakemberek. Sőt azt is tudjuk, hogy 1546-ban többek között 104 narancs és 50 citromfát vásároltak, amelyhez minden bizonnyal téli kertek is kapcsolódtak. A főúr kertészet iránti érdeklődését jól jelzi, hogy könyvtáráról készült leírás szerint abban több kertészeti- és orvosbotanikai szakkönyv is helyet kapott (Stirling, 1996).

A késő reneszánsz kertkultúra kiváló emléke a pozsonyi Prímáskert, amely a Lippay György esztergomi érsek kertje volt. Számos ábrázolás (7. ábra) és leírás maradt fent a kortársak által is csodált kertről, de a leghíresebb, az érsek unokaöccse, Lippay János által írt és 1667-ben megjelentetett Posoni kert volt. Ebben az író nemcsak a kert pontos leírását, hanem ültetési-tervezési ismereteket is nyújt és ez által az első magyar nyelvű kertészeti szakmunkát teremtette meg.

7. ábra: Lippay György érsek pozsonyi kertje 1663-ból (Forrás:

http://www.mezogazdasagikonyvtar.hu/assets/Hirvilag/AH2012/2/amagyar nyelv_u_2.htm)

A 16-17. századi magyarországi nemesi kertek kinézetét és növényeit elsősorban a birtokösszeírásokból, a hagyatéki leírásokból ismerjük. Ezekből világosan látszik, hogy a nemesi kertek is követték a reneszánsz kert-divat elrendezését, a szimmetrikus, négyes felosztás

itt is meghatározó volt, egynemű növényeket ültetve az utakkal elválasztott ágyásokba. Az uralkodói, főpapi kertektől különbözve, inkább a funkció volt a meghatározó, nem elsősorban a gyönyörködtetés. Általában egyudvaros kialakításban, elválasztásként ritkábban használtak buxusokat, inkább virágokkal szegélyeztek (zsálya, bazsarózsa, szekfű). A kerti elemek közül, azonban a nemesi kertekben is gyakran felbukkant a filagória (pihenőhelyként), vagy a lugas, amely elsősorban haszonnövényekből (szőlő, mogyoró) készült.

A virágos,- a gyógynövényes, és a zöldséges kert szinte homogén egységet alkotott, gyakran a forrásokban egyszerűen „füveskert”-ként, vagy „virágoskertként” meghatározva (Stirling, 1996). Egy Alsó-fehér vármegyei kúria összeírásában jól látható ennek példája: „murok 9 ágygal, egy darab földben ... szekfű, és rósa tő 2, meggyfa 2; 4 bokor basarózsa, sallia, izóp, istenfája külön 50” (Stirling, 1996).

Török közvetítéssel új növényfajták érkeztek a 16. században Magyarországra, amelyek gazdagították gyümölcs- és kertkultúránkat és hamar részeseivé váltak nemcsak a főúri, hanem a nemesi kerteknek is: új alma és körtefajták, (török)mogyoró, gránátalma, barack-félék, füge, birsalma, új szőlőfajták, paprika, paradicsom, orgona, új rózsafajták, jácint, szekfű, új tulipánfajták (Solymosi, 1996).

Ugyan a török háborúk miatt a kertek többsége a hódoltság területén elpusztult, de az erdélyi felvidéki összeírásokból láthatjuk a reneszánsz kertművészet tovább élését és az új, törökök által meghonosított fajták beépülését a magyar kertkultúrába, amelyek szinte részesei lettek az ősi magyar növényfajtáknak.

3. A kertturizmus és a Kula torony

3.1. A Kula torony mai állapota

Évek óta nézem falumban a nagymúltú történelmi emlék, a Kula (8. ábra) pusztulását, kihasználatlanságát. Fenntartóként a Szabadbattyáni Nagyközségi Önkormányzatnak, se ötlete, se anyagi lehetősége nincs az épület kihasználására, működtetésére. Az utolsó, 1974-es felújítás óta nem volt érdemi restauráció, sem karbantartás, így a tetőzet több helyen javításra szorulna, a fa cölöpök, amelyek jelzik a kőfal nyomvonalát, elkorhadtak, kitörték. A növényzet gondozatlan, mindössze rendszeres fűnyírás történik a területen.⁴

A bejárat ajtaján egy papíros lóg, mi szerint, ha valaki be akar menni, jelentkezzen be előre, vagy hívjon fel egy telefonszámot. Mondanom se kell ennél jobban semmi sem veszi el a kedvét egy látogatónak.

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum, akinek szakmai felügyelete alá esik az erődítmény, egy nagyon régi, porosodó kiállítási anyagot tart az épületben. A falu határában feltárt valószínűsíthető római kori palotaegyüttesből származó, kevésbé érdekes leletanyagot tárol a földszinti és emeleti tárlókban, valamint pár kőemléket a Kula történetéből. Mivel anyagi forrásokban a múzeum sem dúskál, évek óta nem is törekszik ennek a kiállításnak a megújítására, látogatóbaráttá tételére.

Némi előremenetel azért történt a vár érdekében. 2023-ban – a helyi Települési Értéktár Bizottság kezdeményezésre - felvették az őrtornyot a vármegyei értékek listájára, ami ugyan egyelőre még konkrétumokkal nem járt, de legalább már történt egy kis elmozdulás (Internet 7).

⁴ A vár mai állapotát mutatja, egy Seres László által készített 4k-s drónvideó, amely a YouTube-on található: <https://www.youtube.com/watch?v=jotDK-T6q28>

8. ábra: A Kula torony mai állapota *(Forrás: saját fotó (2024.03.))*

3.2. A vidéki kulturális- és örökségturizmus kihívásai

Számos kutatás támasztja alá, hogy a kulturális- és örökségturizmus egyre nagyobb szerepet tölt be a turisztikai piacon. Ebben nemcsak az ember természetes vágya tükröződik az új ismeretek megszerzésére, hanem a múlt megismerésére, a történelmi gyökök felfedezésére irányuló egyre növekvő motiváció is (Vargáné Gálicz-Dávid, 2023).

Mindez a változás lehetővé teszi, hogy az épített örökségünkre a fenntartók is más szemmel tekintsenek. Ne csak a hiteles, örökségvédelmi szempontoknak megfelelő, óriási fenntartási költségeket lássák az egyes épületekben, hanem azt is, hogy megfelelő stratégia kialakításával a településfejlesztésbe és akár szélesebb körbe a vidékfejlesztésbe integrált turizmusfejlesztés eszközei is lehetnek ezek a múltból ránk maradt „csodák”.

Az örökség megőrzése és az állagmegóvás mellett a turisztikai hasznosítás gazdasági előnyökkel járhat a településre nézve. Kapcsolt termékkel új piacot jelenthet és élénkítheti a helyi vállalkozásokat, például szállások- (wellness- és pihenőturizmus), éttermek működtetése (gasztroturizmus); ajándékboltok létrehozása, helyi kézműves termékek értékesítési lehetőségeinek növelése. Az örökségturizmus új munkahelyek létrehozását és a helyi foglalkoztatás növekedését eredményezheti, azáltal, hogy nő a kisegítőszemélyzet iránti munkaerőkereslet mint pl. recepciósök, értékesítők, takarítók, parkfenntartók. A település számára pedig infrastrukturális fejlődést hozhat egyrészt a kapcsolt beruházások révén, mint

pl. út, parkoló, látogatóközpont építése, másrészt bővítheti a turisztikai szolgáltatások körét. (Katona, 2021).

Természetesen, a turizmusban is egyre fokozottabban jelenik meg a 21. századi ember igénye: az élményszerűsége, attraktivitásra és az interaktivitáson alapuló bemutatásra. Azaz nem elég „egy romos épületegyüttest bemutatni”, ahhoz kapcsolódva számos élményelem bemutatását is elvárják a látogatók. Ez nem esik távol a történelmi kontextustól sem, hiszen a vidéki történelmi épületek egyben gazdasági rendszert is alkottak, ahol nemcsak az épület, hanem a hozzátartozó kertek, majorság, kiegészítő épületek szerves egységet képeztek. Az attraktivitást ezeknek a kiegészítő elemeknek a működés közbeni bemutatása (storytelling és aktív cselekvés), a múzeumi anyag kreatív és élményszerű szemléltetése jelenthetné (Vargáné Gálicz-Dávid, 2023). A kiállítások interaktív funkcióval való ellátása, tematikus események szervezése, kézműves műhelyek létrehozása mind hozzájárulhat ahhoz, hogy a kiemelten fontos, kulturális- és örökségvédelmi szempontból jelentős történelmi emlékeink megfelelő figyelmet kapjanak és a látogatók támogatása segítségével egy gazdaságilag is fenntartható rendszert hozzanak létre.

3.3. A kert- és gyógynövényturizmus helyzete a kulturális- és örökségturizmuson belül

A kertturizmus évszázados múlttal rendelkezik⁵, főleg Nyugat-Európában nagyon széles rajongótábora van, de hazánkban is - különösen a Covid-19 óta - egyre fejlődik ez a turisztikai ág, mind a botanikus kertek és parkok, mind a történelmi kertek kapcsán (Internet 8). Ennek oka, nemcsak az, hogy az embernek a kertekbe való kirándulás által lehetőségük van a természet közelségében és szépségében való gyönyörködésre, hanem a rohanó életünkben a kertlátogatások lehetőséget nyújthatnak a kikapcsolódásra, a stressz csökkentésére és a lecsendesedésre is.

Ezen belül sokak számára az igazi turisztikai vonzerőt a történelmi kertek jelentik, amelyek gyakran hagyományokat, helyi történeteket őriznek meg és lehetőséget nyújtanak a látogatóknak arra, hogy közelebb kerüljenek egy adott kultúrához vagy történelmi időszakhoz. Különösen nagy érdeklődésre tart számot, ha egy kastély vagy vár rendelkezik történelmi kerttel, mert ez által többféle turisztikai attrakciót is élvezhet a látogató.

⁵ Bár nem egészen felel meg a mai turizmus fogalmának, de mint ahogy korábban is írtam, Mátyás király kertjeit is előszeretettel látogatták vendégei, sőt egy évszázaddal később Nádasdy Tamás sárvári kertjéről tudjuk, hogy nemesek és szakemberek is látogatták tanulás céljából.

Magyarországon több tucat történeti kert létezik. Jórészt a barokk korszaktól kezdve az angol, tájképi kertekig terjed a skála.⁶ Korábbi kertészeti emlékeink azonban, elsősorban a török háborúk miatt szinte teljesen eltűntek, vagy hazánk jelenlegi határain kívülre kerültek. A mai, ismert korai történeti kertek, mint pl. a pannonhalmi apátság kolostorkertje, vagy a bakonybéli szerzetesi kertek mind történeti kutatásokon alapuló restaurációk. Ugyanígy a reneszánsz kertek is, mind újjáépített alkotások, mint például a visegrádi palotakert vagy a török kort idéző budai palota Török kertje.

A kertturizmuson belül egy speciális ágazatnak a gyógynövényturizmusnak is látványos fejlődési üteme figyelhető meg a 2000-es évek óta. Az egyre növekvő érdeklődés a természetes gyógymódok, a fenntarthatóság és a kulturális élmények iránt mind hozzájárultak a gyógynövényágazat renoméjának növekedéséhez. Gondoljuk csak olyan nagyléptékű rendezvények sikerére, mint a Pannonhalmi Főapátság által szervezett *Pannonhalmi Levendulanapok* vagy a *Halimbai gyógynövényfesztivál*. Ezeken kívül a falusi- vagy hobbiturizmushoz is tartozó, sokszor kísérőprogramokként megjelenő gyógynövénykertek látogatása, gyűjtő túrákon és táborokban való részvétel vagy speciális krém, illetve tinktúra készítő gyógynövényworkshopok látogatása szintén jelentős látogatókört vonz (Internet 9).

A 21. századi emberek növekvő érdeklődése a kulturális- és örökségturizmus, valamint a kertturizmus iránt nemcsak arra kínálnak lehetőséget, hogy megismerjék a kastélyok és kertek történelmét, építészeti jellemzőit, kertjének növényeit és azoknak felhasználási módját, valamint élvezhessék a környező természeti szépségeket, hanem a fenntartónak is esélyt adnak egy tudatosabb, rentábilisabb a mai kor viszonyaihoz jobban illeszkedő attraktívabb bemutatóközpont létrehozásához.

3.4. A Kula torony bevonása a történeti kert- és gyógynövényturizmusba

Évek óta szomorúan nézem falunk történelmi emlékének egyre romló állapotát. Új funkciók nélkül azonban még egy teljes körű felújítás sem tenné látogatottabbá és hosszú távon is fenntarthatóvá a tornyot. Ezért gondoltam, hogy olyan turisztikai programokat, élményeket kell adni a látogatóknak, amelyek vonzóak és érdekesek lehetnek a 21. század embere számára.

Turisztikai kutatásaim alapján – növekvő érdeklődés a kertturizmus iránt - és a hely adottságait figyelembe véve erre tökéletesen alkalmas lenne egy történeti kert kialakítása, hiszen a torony

⁶ A magyar történeti kertek jelentőségét jól mutatja, hogy 2022-2023-ban három kastélyunk és vele kertje is felvételt nyert az Európai Történeti Kertek útvonalára: a fertődi Esterházy-kastély, a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély, a Gödöllői Királyi Kastély.

körül jelentős nagyságú, művelésbe bevonható - önkormányzati tulajdonú -, de máig kihasználatlan terület áll rendelkezése.

Gyakorlati megvalósítása egy kihívásokkal teli feladat lenne, számos hivatali, bürokratikus egyeztetéssel, mint a tulajdonos önkormányzat, a műemlékvédelem és a Szent István Király Múzeum. A helyreállítás, a biztonságos környezet kiépítése, az infrastruktúra fejlesztése (parkoló, információs táblák, interaktív elemek, fogadótér, kiegészítő szolgáltatások kialakítása), a munkaerőfelvétel és betanítás, online és offline marketing stratégia kialakítása, mind jelentős anyagi erőforrás megmozgatását igényelné.

Ennek teljes kidolgozása most túlnyúlik dolgozatom határain. Én mindössze egy lehetséges történeti kert, kutatásokon nyugvó tervezését és növényeinek bemutatását tűztem ki célul. Egy olyan kert bemutatását, amely szorosan illeszkedne a torony történelmi kontextusába úgy, hogy a megvalósulása esetén megfelelően gondoskodhatna a műemlék védelméről és fenntartható kezeléséről annak érdekében, hogy hosszú távon megőrizze egyedi vonzerejét és látogatóinak úgy nyújtson hiteles tájékoztatást, hogy az élményszerűség játssza a főszerepet.

4. A történeti kert kialakítása

4.1. A kert látványtervének bemutatása

A Kula torony újjáépítése és virágkora a 16-17. századra tehető, így a kert tervezésénél arra törekedtem, hogy az elrendezés, a növényi fajták és a kiegészítő elemek is mind megfeleljenek egy a török hódoltság területén elhelyezkedő - magyaros vonalakat is tartalmazó - kertnek. Ez azonban csak egy elképzelés, történeti források nem támasztják alá egy ilyen típusú kert létezését, amit valószínűsít az a tény is, hogy a Sárvíz folyón átívelő haditechnikailag is fontos híd miatt ez a terület gyakran volt harcszínhely. Ezért fokozottan kell hangsúlyozni, hogy ez egy olyan típusú történeti kert, amelynek itt (!) nincsenek történelmi előzményei, de jól tükrözik a korszakban meglévő egyéb kertek kinézetét, funkcióját. A terv célja tehát a bemutatás, az oktatás, a romló állapotú műemlék turisztikai palettába való beemelése és végső soron megmentése.

Az egész kertet magas kőfallal kerítettem (1. melléklet), ami a régi fal nyomvonalán haladna, így a történelmi háttér sem sérülne. A hátsó kertenél pedig a gyümölcsfák mögött a meglévő magas, zárt kerítés maradna. Ezzel funkciójában megfelelné, mind az oszmán, mind a reneszánsz kertépítés zárt kerti követelményeinek, ráadásul az új bemutatókerti turisztikai funkciót is jobban tudná szolgálni.

Mind a török, mind a magyar reneszánsz kertkultúra fő eleme a víz⁷, ezért választottam ezt, a kert központi elemének (2. és 3. melléklet). A centrális elhelyezkedésű kút adja a kert fókuszát, amelyhez az utak hálózata irányítja a szemet. A 21. század környezettudatos megoldásaival összhangban egy esővízgyűjtő rendszert is szeretnék a kertbe telepíteni, amely a torony tetőzetéről gyűjtené össze az esővizet, amit öntözésre lehetne használni.

A fő utakat apró, fehér kavics borítja, míg a belső ágyások közötti területek füvesek. Ez utóbbi inkább a nemesi udvarokházakra jellemző és a funkcionalitás, valamint a költségtakarékosság a kialakításának a legfőbb indoka.

A pihenés és szemlélődés céljából a pavilonok meghatározó elemei a 16. századi kerteknek. Az iszlám stílusú pavilont egy meglévő alapra illesztettem rá, így a téglalap alakú - eredeti funkcióját nem ismerik a kutatások – rom, új funkciót kapva pihetőhelyként, esetleg a toronyban létrehozandó török kávézó kiülőjeként is használható (4. és 5. melléklet).

⁷ A korábban használt szakirodalom alapján.

Megfelelve az iszlám és a középkori hagyományoknak a terület felosztásánál a négyes szám játssza a meghatározó szerepet: 4 főút osztja 4 egyforma nagyságú területre, amelyen belül további 4-es felosztások szerepelnek, így összesen 32 parcella alakult ki szimmetrikus elrendezésben (6. melléklet). A szimmetria és a hagyományoknak megfelelően a parcellák homogének, vagyis egy ágyásba csak egyféle növény kerül.

A pihenő funkciót, amely nemcsak az iszlám, hanem a reneszánsz hagyományoknak is megfelel, a lugasok is szolgálják, amely Lippay János szerint is egyik fő alkotója a szép kerteknek. Az ő tanácsára ezért szőlőből és futórózsából is terveztem lugast, amely árnyékot adva alkalmas a hűsölésre és a gyönyörködtetésre is. Mindemellett gazdasági haszna is van.

Mivel a korszakban nem különül el funkciójában a gyógy-, a fűszernövény, a virágos- és a zöldségkert, valamint a gyümölcsös, így az elképzelésben is integráltan jelennek meg a növények. A tervekben a zöldségek és gyümölcsök is helyet kaptak, hiszen a toronyban és környékén mindig volt katonaság, akiknek ellátását is szolgálhatta egy ilyen típusú kert.

A terület adottságai miatt a gyümölcsös, a kert hátsó részében, míg a többi növény a kert elején található (7. melléklet). A kút körül a török hagyományoknak megfelelően a virágos növények, ezek körül a gyógy- és fűszernövények, míg hátul a zöldségfélék kaptak helyet.

A kert végében egy komposztálót helyeztem el, hogy biztosítsam a kert ökológiai körforgását.

Az ágyásokat a kor szokásai szerint alacsonyra nyírt puszpáng bokrokkal szegélyeztem.

Ebben a dolgozatban elsősorban a gyógynövények bemutatására helyezem a hangsúlyt, a többi növény most csak felsorolás szintjén szerepel, természetesen itt is törekedve a történelmi hűségre. A tervezésnél figyelembe vettem az egyes növények magasságát és ültetési távolságát is.

A területre kerülő gyümölcsfélék a következők: alma, körte, birs, füge, sárgabarack, szilva, cseresznye, meggy.

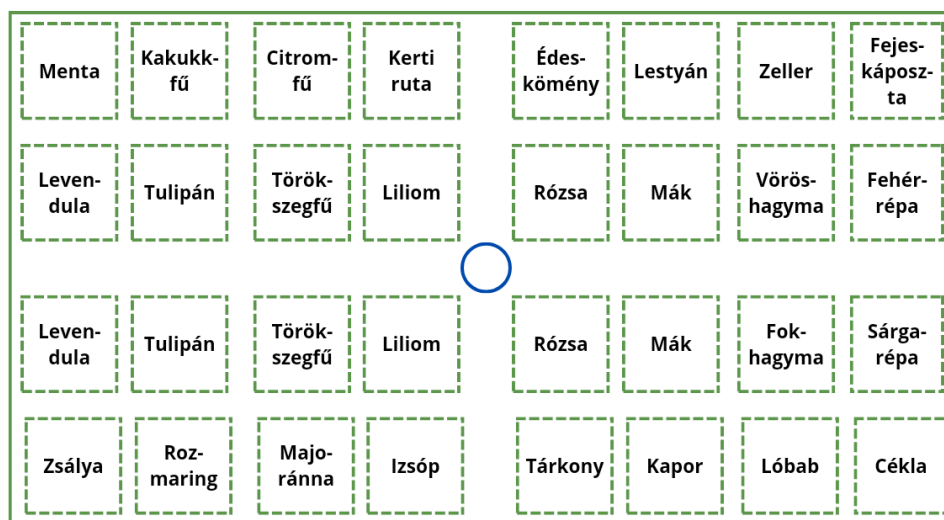
A zöldségféléket 8 táblában, a fejeskáposzta, fehérrépa (petrezselyem), sárgarépa, cékla, a zeller, vöröshagyma, fokhagyma és a lóbab képviseli.

A virágok közül szintén 8 táblában kerültek elhelyezésre a rózsák, a liliom, a törökszegfű és a tulipán, amelyek mind a török, mind a magyar virágkultúra részét képezték.

A kertben megjelenő gyógy- és fűszernövényeket a korszakból ránk maradt forrásoknak megfelelően válogattam ki, ismertetőmben a történelmi háttérrel kitérek speciálisan ebben a kertben használatos termesztési technológiájára és az esetleges felhasználási lehetőségeire. A tervezett kert látványterve:⁸

⁸ A kert látványtervét Archline XP 2022-es programmal Tóvári Edit készítette.

9. ábra: A Kula torony környezetében elhelyezkedő kert sematikus látványterve (Forrás: saját terv (2024.03.)

4.2. A kert növényanyagának bemutatása

Citromfű

„Az szaga olyan, mint az jó illatú citromnak” írja Lippay János a méhfűnek is nevezett citromfűről. A 11. században került arab közvetítéssel Európába, ahol a szerzetesek gyógy- és fűszernövényként, valamint az illatáért termesztették. Korán felismerték jó mézelő tulajdonságát, de későbbi német elnevezése a „szívfű”, nemcsak levelének szívalakjára utal, hanem a szívre ható nyugtató tulajdonságára is. Párlata, a híres karmelitavíz, amelyet mind a mai napig a kolostori gyógyászat egyik alapszere. Nemcsak a magyar reneszánsz kerteknek, hanem a török kerteknek is gyakori növénye volt (Mayer, 2004.).

Termesztése: Mivel az élelő növény a szélsőségesen rossz talajok kivételével mindenhol jól termeszthető, nem igényel túl nagy törődést. Még az aszályosabb időszakokat is könnyedén viseli. Palántája májusban kerül ki a parcellába, azonban a mentafélékhez hasonlóan tarackosodásra hajlamos sarjai miatt ültetőedényekkel, vagy területlezárással kell vigyáznunk, nehogy túlterjedjen növényünk. Növényvédelmi szempontból a levéltetvekre, kabócákra és a levélfoltosságra kell fokozottan ügyelnünk és megfelelő herbicides védekezést alkalmaznunk. Betakarítása általában kétszer történik egy évben, sarlóval. Mivel a levelek nyomásra érzékenyek, könnyen megbarnulnak, ezért azonnali szárítás, illetve illóolajleparlás javasolt (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: leginkább gyógynövényként kerül forgalomba teája, ill. illóolaja, de frissítő teája, szörpje a meleg nyári napok hűsítő itala lehet a kávézóban.

Édeskömény

Már az ókori rómaiak is fogyasztották ezt a sokoldalú növényt. Nemcsak gyógynövényként használták, mint szélhajtó, epehajtó, hanem főzelékek, saláták, mártások elkészítéséhez is. Mint mediterrán növény, az arab étkezési kultúra részét is képezte. Így nem csoda, hogy a Sankt Galleni kolostorkertbe is bekerült. Lippay János, olasz-kapor (*Phoeniculum*) néven említi: „ez nem igen különbözik a közönséges kaportól: csak hogy szélesebbek a levelei és a karója is nagyobb”. A török hódoltság után a növény teljes fogyasztása „kiment a divatból” és újra csak a 20. században került vissza konyhai növényeink közé (Mayer, 2004.).

Termesztése: Mint mediterrán növény, erőteljesen melegkedvelő, így a magyar éghajlati viszonyok között előfordulhat, hogy kifagy és nem telel át. A vetése azonban elég korán, már márciusban megtörténik, hogy biztosan beérjen termése. Mivel jelentős a vegetatív tömege, ezért tápanyagigényes növény, különösen foszforból igényel több utánpótlást. A nagyobb felületű zöld tömeg miatt extra gyomirtást nem kíván, viszont bizonyos években a poloskák okozhatnak komolyabb kárt a növényállományban. Betakarítása nem könnyű, a kipergő szemek miatt. A kertben a védett, napos helyen került elhelyezésre, ahol a nagyobb zöldtömege sem jelent problémát (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: inkább csak oktató szándékkal kerül a kertbe kiültetésre, a nehézkes betakarítás miatt nem tervezzük az értékesítését.

Izsóp

Elsősorban szakrális növény volta miatt használták, mind az oszmán, mind az európai kertekben. A Biblia is gyakran említi, mint tisztító rituálé eszközét: „Tisztíts meg izsóppal, és tiszta leszek”⁹. A kolostori kertekből került át a kastélykertekbe, ahol már nemcsak füstölőkbe és szentelt víz tartókba tették, hanem légfrissítőként égették és vad- és bárányételekbe is használták (Lencsés, 2022.).

Termesztése: Több évig ugyanazon a területen maradhat, nem igényes, a soványabb talajon is jól érzi magát. Tőosztással vagy palántázással kerül ki a területre. Extra védekezésre a növénynek nincs szüksége, a mechanikai gyomirtásra azonban oda kell figyelni. Kézi

⁹ Zsoltárok 51:9

betakarítást követően azonnal illóolaj készítésre alkalmas, teának vagy fűszernek, szárítani való (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: illóolaját illatosítókba, párologtatókba ajánljuk használni, míg teáját emésztéssegítésre vagy izzadáscsökkentésre.

Kakukkfű

Neve a görög „thymos” szóból ered, amely bátorságot jelent: az ókori katonák fürdőt készítettek belőle, hogy fokozzák erejüket, bátorságukat. Ez a hagyomány élt tovább a kakukkfű motívummal hímzett keszkenőkben, amelyet a hölgyek készítettek a középkorban a háborúba induló lovagok számára. De nemcsak a nemesek kedvelték, a kolostorkertekben is előszeretettel termesztették és alkalmazták, mint természetes tartósító- és fertőtlenítőszert. Különösen a pestises járványok idejében nőtt meg a népszerűsége. A vidéki, paraszti kertekben is megjelent, mint ültetett növény, ahogy azt Lippay János is megjegyzi: „Kakuk-fű az étkekben, mind hús, ’s mind halhoz, az eggyügyü embereknél szintén annyit ér, mint petreselyem; mert az gyomorban igen segíti az emésztést.”

Termesztése: Palántázással kerül a kertbe késő tavasszal. Hasonlóan a rozmarinhoz, napos helyre kerül, trágyázás után. Mechanikai gyomirtásra szüksége van, de egyéb védekezésre feltehetőleg nem kell számítani. Egy évben akár kétszer is vágható lesz, az első teljes virágzáskor májusban, majd szeptemberben még egyszer (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: mediterrán- és török fűszerkeverékben szárítva, valamint illóolaj készítésre (inhaláláshoz), szirup előállítására (felső légúti megbetegedésekre) és alkoholos oldat (börgomba ellen) készítésére használnánk.

Kapor

A kapor, a Földközi-tenger környéki népek ősidők óta kedvelt fűszernövény- és gyógynövénye. Már az ókori egyiptomiak is ismerték és nyugtatószerként használták, míg a görögök has- és fejfájás elleni szerként alkalmazták. A középkorban erős illata miatt boszorkányűző szerként is hasznosnak vélték (Lencsés, 2022.). A reneszánsz magyar kertkultúra egyik legnépszerűbb fűszernövénye volt: „igen jó ízt ad az étkeknek, mind húsba, káposztába, salátába, bélesbe: mind süve s mind magva.” írja róla Lippay János a Pósoni kert-ben.

Termesztése: „A kapor nem sokat különbözik a köménytől: hanem az szagáról ösmérszik meg ... egy kevésbé meleg helyet szeret, a ki nem igen hideg. Nem is kíván semmi ollyas munkát, maga elveti magát ...” írja Lippay a termesztéséről. Mindez máig megállja a helyét: nem hőigényes és szempergése miatt tényleg képes önmaga újratvetésére. A fenntartás miatt terveztem egy nyári

növények telepítését az ágyásokba. Ha fűszerként szeretnénk ültetni, akkor szakaszosan egész tavasszal, sőt még utóveteményként is végezhető. A levéltetvek és egyes években a poloskafajok adhatnak védekezésre okot. Ha fűszernek szeretnénk az előállítás, akkor szárbaindulás előtt kell vágni és azonnal szárítani, ha olajnyerés a cél, akkor termés viaszérésekor, ha magját szeretnénk begyűjteni, akkor annak bebarnulásakor kell elvégezni a betakarítást (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: Főszernövényként, szárítva értékesítésre ill. a kávézóban török börek (burek) és kapros túrós lepények kínálata.

Kerti ruta

Manapság már kevésbé ismert és használt gyógynövényünk, de a ruta már Sankt Gallen kertjében is fellelhető volt. Leonardo da Vinci és Michelangelo is egyaránt az „égi kegyelem fűvének” nevezete, mert hitük szerint az ereje képes a lélek képességeinek megerősítésére és a látás élesebbé tételére. Bolhaűzésre, gonosz szellemek távoltartására használták a leginkább. Gyakori ismertségére utal, hogy állítólag a leveléről mintázták a treff kártya jelét is. Lippay János szerint a kertbe, ahol zsálya van, oda rutát is kell ültetni, mert „az zállyát igen szereti a kígyó, a rutát pedig nem” így elriasztja a csúszómászókat a környékről (Internet 10).

Termesztése: Ennek az évelő növénynek a palántázása ősszel történik. Mivel kórokozóját nem ismerjük a termesztéstechnológiája egyszerű, mindössze megfelelő tápanyagutánpótlásról kell gondoskodni. A vágása a virágzás kezdetén, júniusban történik, amikor a legmagasabb a hatóanyagtartalma. Mivel erős hatású drog, leginkább teakeverékekbe ajánlatos a használata (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: inkább csak oktató szándékkal kerül a kertbe kiültetésre, az erős hatóanyagtartalom miatt nem tervezzük az értékesítését.

Lestyán

Régóta használt gyógynövényünk, mind az ókori rómaiak, mind az arabok kedvelt növénye volt. Különösen vízhajtó hatásáért tisztelték. A magyar konyhakertekben is már a középkor óta termesztették, levesekbe, szószerbe tették, ételízesítőként használták (Lencsés, 2022.).

Termesztése: Nagy tápanyagigényű, évelő növény. Akár vetéssel, akár palántázással is kikerülhet a területre. Mechanikai gyomirtáson kívül a levéltetvek okozhatnak kiskerti szinten problémát, amik ellen permetezéssel védekezhetünk. Levéldrogeként júliusban lehet vágni kézzel, míg gyökérdrogeként ősszel szedhetjük fel (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: elsősorban szárított magyaros fűszerkeverékbe kerülne levele.

Levendula

A levendulát több ezer éve használja az orvostudomány. A mediterráneum szerte elterjedt növény az ókori görög és a római tudósok egyik kedvelt virága volt. Az idősebb Plinius szerint nemcsak hasfájás, vese rendellenesség, vízkórság és rovarcsípés esetén használatos, hanem illat- és mosószerként is gyakran alkalmazták.¹⁰ A ókori tudást az arab doktorok éltették tovább, akik a spanyol területeket meghódítva újra Európa szerte ismertté tették a növényt. A kolostori gyógyászat révén került Magyarországra, nehéz illata miatt démonokat elriasztó növénynek tartották. Igazából a 16. századra vált általánossá és került át a kolostori kertekből a várkertekbe is (Internet 11). Lippay János így ír róla: „Lavendula, Levendula. Ennek is igen jó illattya van (...)”.

Termesztése: Az akár 10-15 évig is jó hozamot hozó növényt palántázással ültetjük ki 50 cm tőtávolságra foszfor és káliumműtrágya fokozott adagolásával, szeptember végén. A gyomosodás elkerülésére különösen a kezdeti időszakban kell figyelni. A betakarítás viszont csak teljes virágzás állapotában történik (rövid időszak áll rendelkezésre!), júniusban. A kis méretű terület miatt kézi vágást végzünk, egyenletes szár magasságban. Fontos, hogy a lehető leggyorsabban feldolgozásra kell kerüljön a virág, mind az illóolaj lepárláshoz, mind a szárításhoz (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: értékesítésre illóolaját (alvászavarokra, görcsoldásra, masszírozásra) aromavízét (fürdővíz, vasalóvíz) és szárított virágzatát (teának, teakeverékben, illatpárnáknál, a kávézóban levendulás keksz) használnánk.

Majoranna

Bár Lippay János 1664-ben azt írja: „Majorána közönséges fű, az Magyarországi kertekben”, valószínűleg csak a 16. században került hazánkba török közvetítéssel. Népi elnevezése, a „pecsenyevirág”, arra utal, hogy a hurkában, kolbászban szinte nélkülözhetetlen fűszerré vált már a korai időktől fogva. De nemcsak az ételekben, hanem a rozmaringhoz hasonlóan az esküvő szertartásokban is megjelenik és a főúri kézmosó vizekhez is gyakran keverték illatosítószerként (Lencsés, 2022.).

Termesztése: A helyi viszonyoknak megfelelően egyéves növényként, az ágyásokba palántázással kerül be, májusban. Rendszeres talajművelés mellett, gyakran kell öntözni. Sajnos hajlamos az alternáriás foltosságra, így, ha nem lehet azt agrotechnikai módszerekkel elkerülni,

¹⁰ Maga a levendula név is a latin „lavare” szóból származik, ami fürdőt, mosást jelent.

akkor kontakt készítményeket kell használni ellene. Föld feletti virágzó, leveles szárát évente, akár kétszer is betakaríthatjuk kézi vágással (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: alapjában véve szárítással magyaros és törökös fűszerkeverék alkotóelemeként.

Mák

A mák Kis-Ázsiából származik és több mint 4000 éve ismerjük hatását. Még Hippokratész is írt gyógyászati alkalmazásáról. Bár arab közvetítéssel került Európába, magyarországi elterjedését dr Bartha Júlia turkológus szerint a törököknek köszönhetjük (Internet 12). Kertekben nemcsak gyógynövényként, hanem díszvirágként is megállja a helyét. Élvezeti szerként való felhasználásáról nincsenek hazai középkori történelmi adataink, de a népi gyógyászatban fájdalomcsillapító és altató (főleg gyermekek) hatását ismerték. Számos hiedelem is kapcsolódik a mákhoz, de elsősorban rontáselhárító szerként használták a népi hitvilágban (Magyar néprajzi lexikon).¹¹

Termesztése: Az egynyári növény vetése, aprómorzás jól tömörített magágyba történik (általában) igen korán tavasszal, mintegy 1-1,5 cm mélyen. A foszfor pótlást magasabb termésátlaggal hálálja meg a növény. Apró magjai miatt a kelés után egyelni kell az ágyást és a gyomosodásra is figyelni kell sor- és sorközkapálással. Kártevői közül a legfontosabb a máktokbarkó, amely ellen a korai vetéssel lehet a leghatékonyabban védekezni. Betakarítása érett állapotban július végén történik „zörgős tok” stádiumban, tehát nedvesség nélkül. Vigyázni kell, mert könnyen bepenészedhet a mag és megromolhat. Kézi betakarítást követően száraz, szellős helyen kell tárolni (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: a kertben dísznövényként is felhasználható. Értékesítésben a kávézóban süteményként: mézes-mákos baklava árusítása (Internet 13) ill. mákolaj értékesítése, amely csontritkulás ellen (magas foszfor, kalcium tartalma miatt), bőrpoló szerként (E-vitamin) és nyugtató, alvást segítő (morfin, kodein alkaloid tartalma miatt) terméként használható.

Menta

Az ókor óta ismert gyógynövényünk. Számos alakban előfordul, de a ma legismertebb fodor- és borsmenta fajták a középkorban még nem léteztek. Ennek ellenére szinte az összes kolostorkertben megtaláljuk valamilyen típusú (a Sankt Gallen-i kolostor rajzon is). Nagyon

¹¹ Tehénellés idején az istálló köré szórva a mák megakadályozza a boszorkányok behatolását.

kedvelt volt gyógynövényként, szinte nem volt olyan betegség, amelynek a gyógyításához ne vártak volna segítséget a mentától. Emésztésre, szájfertőtlenítésre, görcsoldásra, rovarcsípésekre a népi gyógyászat évszázadokon keresztül alkalmazta (Mayer, 2004.). A török kultúrában gyógyászati haszna mellett ételek fűszerezésére is gyakran használták.

Termesztése: A menta akár 5-7 évig is kertünk díszé lehet, ha figyelünk gyakori öntözésére és megfelelően gazdag trágyázására. Palántázással vagy sztolóültetéssel kerül be a területünkre. A nagy mennyiségű sarjhajtások miatt, ha nem akarjuk, hogy az egész kert „elmentásodjon” figyelni kell a növény kordában tartására, vagy külön ültetőedényekkel, vagy az ágyások alulról történő lezárásával. A leggyakrabban előforduló betegsége a mentarozsda, amely ellen vegyszeresen lehet védekezni. Betakarítására akár évente kétszer is sor kerülhet, levéldroghént kézzel begyűjtve teának, vagy illóolaj lepárláshoz herbáját szedjük és azonnal feldolgozzuk (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: illóolaj értékesítés, valamint a kávézóban törökös menta tea és „török ételek fűszerkeverék” formájában.

Rozmaring

A mediterráneumban rendkívül kedvelt gyógy- és fűszernövényt ősidőktől fogva használják. A török kertekbe elsősorban dísz- és mézelő növényként került be, amit szívesen látogatnak a méhek.

A kolostorkerteknek azonban meghatározó növénye lett, nemcsak a gyomorrontás, kimerültség ellenes szerként, hanem szakralitása révén is, ugyanis Szűz Mária szent növényeként tisztelték.¹² Magyarországi tiszteletéhez hozzájárult egy legenda is, amely szerint I. Károly (1308-42) uralkodónk feleségének Erzsébetnek a fájdalmas köszvényét gyógyították meg rozmaringos borpárlattal. Ezt az italt nevezték „Aqua vitae Reginae Hungarie”-nek, amelyből a 17. századra Európa szerte használt illatszer lett. A késő középkortól kezdve a rozmaring, a tisztaság, a szűziesség jelképeként a magyar menyasszonyi csokrok elengedhetetlen részét alkotta (Magyar néprajzi lexikon).

Termesztése: Évelő, fás szárú növény, amely kedveli a meleg, napfényes helyeket és jól tűri a szárazságot. Ezért a kert egyik legnaposabb helyére, a várat kerítő fal mellé terveztem a helyét. A jól megtrágyázott ágyásba dugványozással kerül be a fagyok elmúltával, késő tavasszal. Mechanikai gyomirtáson kívül, más növényvédelemmel várhatóan nem kell számolni.

¹² Angol nyelvterületen Mária rózsájának vagyis „rosemary”-nek nevezték Szűz Mária tiszteletére.

Illóolajnak, illatos víznek és fűszernövénynek történő desztillálása és szárítása a többi fűszernövényhez hasonlóan történik (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: mivel a török konyhai felhasználása nem túl gyakori, ezért az illatos víz és a mediterrán fűszerkeverék alkotná a fő előállítási irányvonalat.

Tárkony

„Közönséges fű ez is a Magyar-Országi kertekben” írja róla Lippay János, azt is hozzátéve, hogy elsősorban húsetelek ízesítésére használják. A népgyógyászat régi idők óta alkalmazza azonban fogfájás ellen is, illetve a gyerekek bélférgességének kezelésére. Az arab orvosok ízesítették vele más kellemetlen ízű gyógyszereiket és étvágyjavítóként is ismerték. Ősi hiedelmek kapcsolódnak hozzá, ahogy latin nevében a dracunculus mutatja, a sárkányok, kígyók elleni szerként is használatos volt (Lencsés, 2022.).

Termesztése: A régebbi típusú francia tárkony csak vegetatív úton szaporítható, így a tősarjas szaporítást májusban kell elvégezni. Laza, gyommentes, megfelelő tápanyaggal ellátott talajban évekig dísz lehet kertünknek. Növényvédelmi szempontból a tárkonyrozsda okozhat problémát, amit peszticidekkel lehet orvosolni. Herbáját akár háromszor is be lehet takarítani egy évben és azonnal szárítva felhasználni (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: elsősorban szárított fűszernövényként, illetve tárkonyos ecet formájában kerülhet majd értékesítésre.

Zsálya

A növényt már az ókori görögök és rómaiak is ismerték és elsősorban hús tartósítására használták, mivel erős antioxidáns hatásának köszönhetően lassítja a romlási folyamatokat. A kolostori kertekbe már, mint „csodanövény” került, amelyet mindenféle betegség kezelésére alkalmaztak. A növény tiszteletét jól jelzi a szalermói orvosi iskola 12. századi versecskéje, amely szerint „Miért is halna meg az ember, ha zsálya nő a kertjében?” (Mayer, 2004.).

Gyulladáscsökkentő hatását a szájüregben és a torokban történő megbetegedések kezelésére használták a leginkább, de mint Lippay János könyvéből kiderül „ha ki reggel, három hegyes sállya levelet sóval eszen meg, annak nem árt azon nap a méreg és döglötesség.”

Termesztése: Akár 5-6 évig ugyanazon területen maradhat a növény, ezért gondos előkészületeket igényel a telepítése, amelyet inkább palántázással célszerű megvalósítani, kora ősszel. Gondos mechanikai gyomirtás mellett jelentős kártevői nincsenek a zsályának. Kézi betakarítása, akár kétszer is történhet egy évben, figyelve az illóolajnak történő felhasználás

esetén a teljes virágzáskori pontos vágásra és azonnali lepárlásra. A levéldrog szárítása természetes úton is történhet, de legfeljebb 40 °C-on (Bernáth, 2013.).

Tervezett felhasználása: Értékesítésre illóolaját és szárított herbáját kínálnánk. A mentához hasonlóan a törökök szívesen fogyasztották élvezeti szerként a teáját, így a kávézóban ez is rendelkezésre állna.

5. A történeti kert további lehetőségei

A terveim között nemcsak egy történeti kert létrehozása szerepel, hanem egy komplex program kidolgozása. Számos ötlet mind azt szolgálja, hogy a Kula torony megmentésre kerüljön és esetlegesen egy életképes vállalkozássá nője ki magát, mindamellet, hogy szűkebb lakótérsegem közösségépítéséhez és társadalmi jólétéhez is hozzájáruljon. Ötletem a következők:

- török kávézó, teázó létrehozása,
- múzeum shop létrehozása, ahol a kertben termesztett gyógynövényeket és abból készült termékeket lehet megvásárolni esetlegesen összehangolva a faluból további kézműves termékek értékesítésével,
- történeti séták szervezése, ahol mind a torony, mind a kert részletes bemutatásra kerül,
- időszakos kiállítások szervezése a toronyban, amely lehetőséget teremt helyi művészeknek a megjelenésre,
- időszakos és tematikus események, ünnepek szervezése pl. tulipánnyláskor, levendulaszüret stb.,
- kézműves foglalkozások szervezése, ahol a gyógynövényes teák, krémek, olajok, ecetek előállításával ismerkedhetnek meg a résztvevők,
- kóstolók és bemutatók szervezése, ahol nemcsak az előállítással, hanem a készítővel is személyesen találkozhatnak a vendégek, megismerkedhetnek ősi kézműves eljárásokkal,
- gyerekeknek és érdeklődőknek interaktív történelmi játékok és versenyek szervezése,
- történelmi előadások és bemutatók szervezése, ahol a Kula torony történelmével, a régi idők embereinek szokásaival, életmódjukkal ismerkedhetnek meg,
- zenei, illetve kulturális előadások a kertben, amelyek segítségével visszatekinthetünk a múltba,
- kertészeti tanácsadás, ahol a kert gondozásáról, a növények „igényeiről” kaphatnak tájékoztatást az érdeklődők,
- iskolai oktató programok és tanítási órák, projektek lebonyolítása,
- együttműködés a helyi nyugdíjas klubbal és „öregotthonnal” számukra érdekes tevékenységek szervezése
- a falu meglévő török kapcsolatainak elmélyítése, esetleges bevonása a Kula megmentésébe.

6. Összefoglalás

A Kula torony Szabadbattyánban számos pusztulófélben lévő történelmi emlékünkhöz egyike. Mint lokálpatrióta évek óta szomorúan nézem elhanyagolt, kihasználatlan állapotát. A záródolgozatom tematikájául éppen azért választottam egy olyan témát, amivel nemcsak a helyi értékek megőrzését segíthetném elő, hanem a történelmi kertek iránti fokozódó turisztikai érdeklődést kihasználva egy, a hely adottságait szem előtt tartó, ahhoz jól illeszkedve létrehozott fűszer-, és gyógynövénykert kialakítását is.

Munkámban először bemutattam a Kula történelmi szerepét, építési periódusait. Ez után rátértem a történelmi kertek bemutatására szigorúan abból szempontból, ami a kerttervezést érintette, vagyis a középkori és reneszánsz kertépítészeti elemekre, kitérve a magyar sajátosságokra. Mivel a torony a fénykorát a török hódoltság alatt élte, így adta magát az ötlet, hogy a kerttervezésnél a törökös (iszlám) hagyományokat is megjelenítsem és ötvözve a magyar elemekkel egy olyan kert tervét hozzam létre, amely akár a 16-17. században létre is jöhetett volna.

Szakirodalmi kutatásaim alapján bizonyítottnak látom, hogy a növekvő érdeklődés, ami a történelmi kertturizmusban és speciálisan a gyógynövényturizmusban megfigyelhető, életképessé tehetne egy olyan vállalkozást, amely a széles körben vett kertturizmusra építve próbálna nyereséges lenni és megmenteni így egy jelentős műemléket a pusztulástól.

Dolgozatom 4. részében részletesen bemutattam azokat a kutatásaim alapján a korszakba illeszthető gyógy- és fűszernövényeket, amelyeket a kertbe kiültetésre terveztem. Részletesen kitértem történelmi hátterükre, termesztési technológiájukra és felhasználási lehetőségeikre, figyelembe véve a terület adottságait.

Dolgozatom természetesen nem vetekedhet egy kerttervező mérnök munkájával, nem is az a cél. Azt szeretném megmutatni, hogyan lehet egy halódó műemléket kiegészítő turizmussal megmenteni a jövő számára. Ehhez szánom gondolatindítónak a kert tervezését, amely alapján, szakemberek bevonásával továbbgondolva egy működőképes vállalkozást lehetne létrehozni.

A terveimben azonban „nemcsak” egy történelmi kert létrehozása szerepel, hanem egy olyan vállalkozás és egyben közösségi tér megvalósítása, amely nemcsak a fő célt, vagyis a Kula torony megmentését valósítja meg, hanem egyben falu számára is értéket teremt. Egyrészt azzal, lehetőséget teremt a közösségépítésre, hiszen helyszínt biztosít ahhoz, hogy a hasonló érdeklődésű emberek találkozhassanak, megismerjék egymást és érdeklődési körükön keresztül

szorosabban tudjanak egymáshoz kapcsolódni. Másrésről fejleszti a környezettudatosságot, hiszen az oktatáson, projekteken keresztül fenntartható kertművelést mutat be, ahol az esővízgyűjtés, a komposztálás, helyi növények termesztése, gyógynövények megismerése mind jó alapot adnak az ökológiai lábnyom csökkentésére.

Irodalomjegyzék

- Baloghné dr. Ormos, M. (2008). *Táj és kertépítészet történet I.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara és a Mezőgazda Kiadó.
- Bernáth, J. (2013). *Vadon termő és termesztett gyógynövények Gyűjtésük, termesztésük és felhasználásuk.* Budapest: Mezőgazda Kiadó.
- Fatsar, Kristóf; Mohácsi, Sándor; Balogh, Péter István. (2012.). *Van egy kert. Útikalauz monostori kertekhez.* Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság.
- Géczi, J. (1999. évf. 3. szám). A tudás forrása: A kert. *Magyar Pedagógia*, 221-243.
- Géczi, J. (2000/6-7). Az iszlám kertje. *Iskolakultúra*, 97-120.
- Géczi, J. (2002). *A muszlim kert.* Budapest: Terebess Kiadó.
- Harmati, I. (1989). *A szabadbattyáni "kula" története.* Helytörténeti kutatás.
- Hatházi, G. (1998). Szabadbattyán - Csíkvár (Kula-torony)., *Csatrum Bene Egyesület IV. Vándorgyűlése Székesfehérvár, 1998 május 15-17.*, old.: 1.
- Herczeg, Á. (2005). *"Szép és kies kertek". A kora reneszánsz kertek Itáliában és Magyarországon .* Csíkszereda: Pro-Print Kiadó.
- Jámbor, I. (2009). *Bevezetés a kertépítészet történetébe.* Budapest: FVM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet.
- Karácson, I. (1908). *Török-Magyarkori Történelmi emlékek: Evlia Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1664-1666.* (I. dr Karácson, Szerk.) Budapest: magyar Tudományos Akadémia.
- Katona, J. (2021.). A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra. *Doktori disszertáció.* Pécs.
- Lencsés, R. (2022.). *Kertünk patikája.* Szerzői kiadás.
- Lippay, J. (1664). *Posoni kert.* Nagyszombat.
- Mayer, J.G.; Uebleke, B.; Saum, K. (2004). *Kolostori gyógyászat.* Budapest: Magyar Könyvklub.
- Múzeum, M. N. (2024.. 02. 2022.11.30). *Seuso Kutatási Projekt Hivatalos Oldala.* Forrás: Seuso újratöltve: hitelesítő feltárás Szabadbattyánban: <https://seuso.mnm.hu/hu/seuso-media/sajtomegjelenesek/seuso-ujratoltve-hitelesito-feltaras-szabadbattyanban>
- Ortutay, G. (. (1977-1982). *Magyar néprajzi lexikon.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rapaics, R. (1940). *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon.* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Solymosi, P. (1996/2). Növények, amely oszmán-török közvetítéssel kerültek hozzánk . *Török Füzetek*, 7-9.

Stirling, J. (1996). *Magyar reneszánsz kertművészet a XVI-XVII. században*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.

Szikra, É. (2011). *Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon*. (É. Dr. Szikra, Szerk.) Budapest: MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ és a Civertan Bt.

Vargáné Gálicz, I., & Dávid, L. (8. évfolyam, 4. szám, 2023.). A kastélyok hasznosításának különböző aspektusai Fejér vármegyében. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 63-77.

Internet 1: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szabadbatty%C3%A1n>

Internet 2: <https://seuso.mnm.hu/hu/seuso-media/sajtomegjelenesek/seuso-ujratoltve-hitelesito-feltaras-szabadbattyanban>

Internet 3: <https://www.szabadbattyan.hu/telepulesunk/telepulestortenet/>

Internet 4: <https://varlexikon.hu/kula-torony-szabadbattyan>

Internet 5: <https://www.kozterkep.hu/blogok/megtekintes/786/szabadbattyan>

Internet 6: <https://varak.hu/latnivalo/index/389-Szabadbattyan-Csikvar-Kulavar/>

Internet 7: <https://www.feol.hu/helyi-kozelet/2023/07/muzeum-a-toronyban-lesz-e-korszeru-kiallitohely-a-kulaban?fbclid=IwAR1v5IHbMebUYF4Enrmo8Wsj4kQ2KogkalB-LHegGLBGX9COY3swREQ1S4>

Internet 8: <https://www.magyarkertorokseg.hu/hirek/a-kertturizmusra-fokuszal-az-mka-tavaszi-konferenciaja/>

Internet 9: https://archivum.uni-eszterhazy.hu/public/uploads/gyogynovenyturizmus-lakatos-m-2012_59f6d38cdeb37.pdf

Internet 10: <https://eletfaprogram.hu/index.php/eletfa-klubok/elet-fa-mod-klub/2675-fuszer-kalauz-kerti-ruta-a-kegyelem-novenye>

Internet 11: <https://www.edenkert.hu/konyhakert/gyogynovenyek/levendula-multja-jelene/3666/>

Internet 12: <https://www.szoljon.hu/magazin-jasz-nagykun-szolnok/2011/09/a-magyaros-gasztronomia-torok-eredete>

Internet 13: <https://chiliesvanilia.hu/2009/12/23/unnepi-mezes-makos-baklava/>

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Csíkvár elképzelt vára Kőnig Frigyes rajza (Forrás: https://varlexikon.hu/kula-torony-szabadbattyan)	5
2. ábra: Oszmán kert 1530. (Forrás: Nurhan Atasoy: <i>A Garden for the Sultan - Gardens and Flowers in the Ottoman Culture</i> 29. old)	7
3. ábra: Sankt Gallen tervrajza (Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Plan_of_Saint_Gall) ..	9
4. ábra: Szent Gallen zöldségeskertje és a gyümölcsöskertnek használt temető (Forrás: http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=628)	10
5. ábra: Szent Gallen gyógynövényes kertje (Forrás: http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=628)	11
6. ábra: A visegrádi királyi palotakert rekonstrukciója (Forrás: https://kepguru.hu/foto/201070/visegrad-kiralyi-palota-kertje)	13
7. ábra: Lippay György érsek pozsonyi kertje 1663-ból (Forrás: http://www.mezogazdasagikonyvtar.hu/assets/Hirvilag/AH2012/2/amagyar nyelv_2.htm) ...	14
8. ábra: A Kula torony mai állapota (Forrás: saját fotó (2024.03.)	17
9. ábra: A Kula torony környezetében elhelyezkedő kert sematikus látványterve (Forrás: saját terv (2024.03.)	23

Mellékletek

1. melléklet: A fallal kerített történeti kert látványterve a pavilonból

2. melléklet: A történeti kert felülnézet

3. melléklet: A történeti kert fókuszja a kút

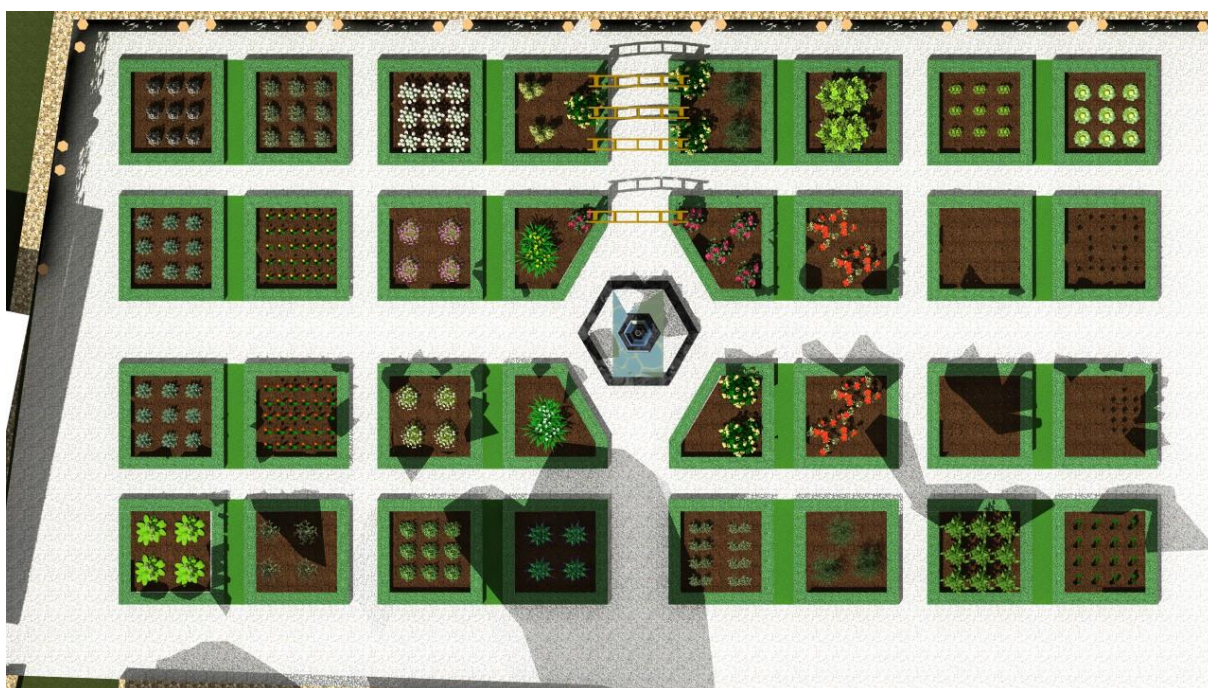
4. melléklet: A történeti kert pavilon 1.

5. melléklet: A történeti kert pavilon 2.

6. melléklet: A történeti kert felülnézet ágyások

7. melléklet: A történeti kert hátulról

Hallgatói nyilatkozat

NYILATKOZAT

a záródolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Pénzes Krisztina
A Hallgató Neptun kódja: SANQHB
A dolgozat címe: A Kula torony megóvása és újjáélesztése: Egy történeti kert és közösségi tér tervezése Szabadbattyánban
A megjelenés éve: 2024.
A konzulens intézetének neve: MATE Kertészettudományi Intézet Georgikon Campus
A konzulens tanszékének a neve: Gyümölcsstermesztési Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

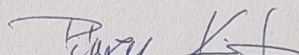
A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: Szabadbattyán, 2024. április 13.

Hallgató aláírása

Konzulensi nyilatkozat

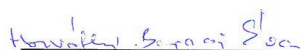
NYILATKOZAT

Pénzes Krisztina (hallgató Neptun azonosítója: SANQHB) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: Keszthely, 2024. április 16.

belső konzulens
Horváthné Dr. Barcsi Éva

¹ A megfelelő aláhúzendő.

² A megfelelő aláhúzendő.